

Ivan Marković
PISMA S ISTOKA

PISMO I.

Od Trsta do Aleksandrije

Sažetak. – *Stara prisjećanja i slatki snovi naših mladih dana. – Polazak iz Trsta. – Suputnici. – Ruski časnik. – Sveta Jelena i Jadran. – Grčka. – Kreta. – Jedna loša noć na Sredozemlju i Židov Andrassy.*

Predragi prijatelju.^a

Aleksandrija, 9. siječnja.

Jeruzalem – Betlehem – Nazaret, koja imena!

Još od ranih dana svoje razumske dobi s prvim znanjima što ih primismo iz usta svojih roditelja kao blago pohranili smo ta imena upisavši ih neizbrisivim slovima u svoju djetinju pamet. Tako s imenima Betlehema, Nazareta i Jeruzalema, naučismo one istine o Bogu što ih filozofija ne mogaše naučiti božanstvenog Platona, i upoznasmo glavne događaje povijesti čovječanstva. Nismo, istina, još poznavali ime ni vlastita naroda; a možda ni mjesta u kojem ugledasmo svjetlo dana. Ali, zar je to važno, kad smo znali da je Betlehem mjesto rođenja Isusova, Nazaret mjesto gdje je živio u društvu Marije, svoje božanske Majke, a Jeruzalem grad u kojem, kao žrtva neizmjerne ljubavi, umrije od ruku nepravednih i ništa manje nezahvalnih Židova? I hoćemo li sada umjeti ponovno kazati koliko su skrovitih otkućaja, koliko nježnih osjećaja u tu zoru života oćutjela naša i nevina srdašca kad bi čula ime Betlehema, Nazareta i Jeruzalema? Mi smo odrastali, a ta imena nisu gubila onu svoju prvotnu vrijednost. Štoviše, i onda kad život prestajao biti svjetlo, pjesma i ljubav, nisu u našim grudima ta imena prestajala buditi blage i nježne osjećaje koje bismo slabo mogli izraziti riječima. Koliko puta na krilima svoje mašte ne odletjesmo na ona Mjesta, koja bijahu pozornicom najvećih Božjih čudesa: u tu Zemlju posvećenu rođenjem *Sina čovječjega*, njegovim skrovitim i javnim životom, njegovim putovima i naporima, otajstvima Kalvarije, božanskim pobjedama Uskrsnuća i Uzašašća? Kad bi nam se potom dogo-

dilo da smo čuli, kako je netko od naših poznanika išao posjetiti ta sveta mjesta, zar smo se mogli suzdržati, a da mu ne zavidimo na takvoj sreći? Oh! kako smo onda uzdisali iz dubine srca i snivali o budućnosti.

Da. Naše zamisli, namjere i planovi ne bijahu ništa drugo doli snovi. Ali bijahu to slatki snovi. Zavaravali smo se kako ćemo jednoga dana, kad budemo sami svoji gospodari, sa štapom u ruci, a u srcu s pouzdanjem u očinsku Božju providnost, ne drukčije nego na noge, dionicu po dionicu puta otputovati u domovinu Isusa i Marije, patrijarhā i prorokā. – U istom svojem neiskustvu, u nepoznavanju svoje slabosti i stanja u svijetu, a još više u zanesenosti svoje vjerničke ljubavi, mislili smo da je moguće tako putovati. Sve smo drugo isključivali smatrajući da je taj način ne samo najljepši i najpoetičniji nego i jedini prikladan. – Oh, kako ste brzo nestale, godine naše mladosti!

Dođe napokon čas kad mi je uspjelo ostvariti svoje davne čežnje; premda ne kako sam sanjario, hodajući kopnom s hodočasničkim štapom u ruci. I evo me već na putu, došao sam u drugi glavni grad Egipta.

Određio sam ostati u Svetoj zemlji do Uskrsa. Stoga ću se pobrinuti da, premda ugrubo, ocrtam svoje putovanje; i malo-pomalo kako što stavim na papir, poslat ću ti u pismima. Koristeći za to slobodno vrijeme, znam da ću učiniti ono što će biti drago onomu tko mi ukazuje čast svojom naklonošću.

Mislim da te trebam upozoriti kako ću pisma morati pisati u nekad kraćim, nekad dužim dijelovima, ovisno o vremenu koje budem imao na raspolaganju.

Bijaše 3. siječnja, kada malo nakon podneva parobrod podiže sidra i isplovi iz Tršćanske luke. U tom času preporučih se za sretnu plovidbu Bogu, svomu dobrom anđelu čuvaru, svetomu Nikoli, i svojim svetim zaštitnicima. Vrijeme bijaše prekrasno, a more prava divota. No budući da se radi o punih šest dana plovidbe, i to usred zime, može li čovjek uopće biti miran? Osim toga, prije ukrcaja rekoše nam, kako su nedavno nastradali neki parobrodi na obalama Sirije. Što se mene tiče, slobodno priznajem da u tom trenutku nisam bio bez ikakve bojazni: ali bijaše to bojazan časovita i podnošljiva.

Naš parobrod bio je *Vorwärts*, možda najbolji, a svakako najveći koji posjeduje društvo Lloyd. Zaplovivši morem prvi put prije pet mjeseci, prenio je u Odesu 45 000 staja^b žita i 5000 vagona^c. Brzina bi mu mogla biti trinaest i pol milja na sat; ali nije plovio

brže od devet, prema uvjetima koje je tvrtka, ne znam je li zato da izbjegne nezgode ili da uštedi ugljen, ugovorila s vladom. S druge strane, to nije ni malo kad se primisli na parobrode namijenjene za naše luke, koji su kao i bakalar za Dalmaciju, uvijek najgori. Što se pak tiče imena, opažam kako je uvijek bolje da neki brod nosi ime *Vorwärts* negoli *Jupiter*, *Junona*, *Venera*, *Merkur*, *Mars*, *Danaja* ili koje god od tolikih mitoloških imena koja se čitaju na većini Lloydovih plovila, i dozivaju ti u pamet veličanje najgorih poroka i najsirovijih strasti.

Mi se dakle upustimo s *Vorwärtsom*, i bijaše nas u svemu samo pet putnika. Jedan Talijan, jedna Nijemac, jedan Židov rodnom iz Grčke i dva Slavena.^d Nijemac bijaše protestant. Govorio je samo jezikom svoga naroda, a na nesreću, nemalo je patio od morske bolesti. Kad bi mu što zatrebalo, morao je svaki put posegnuti za malim njemačko-talijanskim rječnikom da bi se sporazumio s poslugom. Na Krfu smo stekli još dvojicu sputnika: jednog mađarskog Židova i jednog Rusa, rimo-katolika, konjančkog časnika, koji je išao u Kairo da ondje provede zimu.

S njima smo se, naravno, brzo upoznali. Bijaše vrijeme čaja, nakon kojega nas Rus pristojno ponudi votkom. – Budući da je dosta kašljao, slobodno sam ga upitao je li mu votka (rusko žestoko piće) u tom slučaju prikladna. – Što bi rekao, što mi je odgovorio? „Život je”, reče, „prekratak, a da ga ne bi uživao što više možeš.” Jadne li materijalističke filozofije! A bio je mladić koji je putovao radi zdravlja, a povrh toga još i katolik! No nije to bio jedini slučaj kad se slabo pokazao kršćaninom, a još manje katolikom. Vikao je zbog sudbine Poljaka, a krivnju za njihovo tlačenje od moskovske vlade bacao je na katoličke svećenike. Gnušao se nad isusovcima, kao đavao nad križem, i s raskolničkim nepoštovanjem govorio je o Piju IX. Veselio se što je zauvijek dokinuta papinska svjetovna vlast. Vatikanski sabor i dogma o nepogrešivosti za njega bijahu anakronizam i najveća od društvenih nedaća. Razumije se potom da čudoređe koje je zastupao taj gospodin nije bilo drugo nego ono Epikurovo: „Život je kratak, trebamo ga uživati.” Da bi skratio vrijeme, čitao je neki roman čiji naslov „*Un affaire mystérieuse*”,^e pokazivaše da se radi o robetini izopačena ukusa. Što još? Jednom, dok smo sjedili za stolom, s podrugljivim prizvukom zapita kakva nas sudbina čeka s onu stranu groba i ima li išta nakon smrti? „Ima raj za dobre”, odgovorih mu, „ali također i pakao za nevoljnike.” „Ah, raj!” nadoda raznježeni Voltaireov učenik. „A taj raj, hoće li biti onaj Muha-

medov, ili kakav drugi? Hoće li ondje biti Hurija?” Smučila mi se tako napadna bezobraznost, i vidjevši s kim imam posla, prekinuo sam razgovor.

Da upotpunim lik toga gospodina, nadodat ću da se pokazao tako lošim poznavateljem zemljopisa i povijesti svoje domovine, da je izazivao sućut. Razgovarajući jednog dana o poljskom pitanju, rekoh kako je tek prije malo godina, petrogradska vlada, najnepravednijom i najgorom zloupotrebom vlasti koja se može zamisliti, i koja bi se jedva mogla usporediti s Neronovim i Domicijanovim progonstvima, prisilila na prelazak na navodno pravoslavlje čitavu biskupiju Holm; a on mi je odgovorio da Holm ne pripada carevu imperiju, nego Prusiji.

Židov koji se ukrcao na Krfu bijaše čovjek čistih formi te vesele i ugodne naravi. Svojim veoma dražesnim dosjetkama sve nas je nasmijavao. Kao Mađar, na parobrodu je uzeo ime grofa Andrašsija (ondašnjeg ministra vanjskih poslova Austro-Ugarske), i htio je da ga se tako zove. Ruskoga časnika nije zvao drukčije nego *Ekscelencija Gorčakov*, a protestanta *Knez Bismarck*.

U suton prvoga dana more se uzburkalo. Puhao je jugoistočnjak, ali bijaše vedro. No jugo ne bijaše tako jako da bi smetalo *Vorwärtsu* u njegovoj plovidbi; a *loch^f* je pokazivao devet milja na sat. Sutradan o podne prođosmo kroz viške vode, glasovite i u suvremenoj povijesti po danu 20. srpnja 1866., kad je malo nedostajalo da uz *Re d'Italia* i *Palestro*, završi u dubini i sami *Affondatore*. Treći dan navečer napustili smo Jadran, koji se, kao sada Crno more, u starini nazivao grobom pomoraca (*vorago navigantium¹⁾*), ali je postao manje opasnim i izgubio taj pridjev, nakon što je carica Jelena, na povratku sa svetih mjesta, dirnuta pobožnošću siromašnih ilirskih mornara, položila u njegovo krilo jedan od čavala, kojima za križ bijaše zakovan Otkupitelj.² Prošavši rt Linguetta, i uplovivši u Jonsko more, u 6 sati iste večeri stigosmo u Krf.

Tako uoči Bogojavljenja, dok je glazba prolazila ulicama grada, čestitajući Krfanima njihov grčki Božić,^g mogoh sam sebi reći: u Grčkoj smo.

Krf, davna *Corcyra*, nije zasigurno jedno od najpoznatijih mjesta stare Helade. Ipak, među tumačima Homera, ima

¹ S. GREGORIUS TURONENSIS, Opp. (Migne) col. 710.

² *Tunc provida regina, condolens excidia miserorum, unum ex quatuor clavis deponi jubet in pelago . . . Quo facto redditur mare quietum, tranquillaque deinceps navigationibus fabra praestantur.* – S. GREGOR. TURON. L. c.

ih dosta koji smatraju da je to negdašnja Feacija, glasovita sa svojim bogatstvima i pomorskim vještinama svojih stanovnika. Bilo kako bilo, budući da je Krf dio ove zemlje, koja je dostojna svačijeg poštovanja, osjetio sam u tom trenutku živo zadovoljstvo. Ovo je zemlja, tekle su u meni misli, koja porodi Miltijade, Temistokle, Kimone, Aristide, Leonide i bi obasjana pobjedama Maratona, Salamine, Plateje, Mikale. Ovo je domovina sedmorice mudraca i najvećih zakonodavaca. Pod ovim nebom življahu veliki filozofi: Anaksagora koji naučavaše kako svijet nije dijete slučaja, nit neke slijepe sile, nego djelo jednoga beskonačnoga uma; Sokrat, koji je opominjao sofiste da se filozofija sastoji u spoznaji Božanstva i u vještini umjerenog života, da bismo primili zaslugu poslije smrti; Platon, koji je obogativši se na svojim putovanjima riznicama znanja i Istoka i Zapada, proširio nauk svoga učitelja, i sa žarom jednakim njegovoj rječitosti obranio besmrtnost duše. Ovdje se razvila i procvala Akademija, Peripatetika, Portik. Ovdje su umjetnost, znanost, književnost zasjale najživljim sjajem. Ovdje je Hipokrat stvarao umijeće medicine. Ovdje su Sofoklo, Euripid i Eshil, ti veliki geniji, sastavili svoje tragedije. Ovdje življaše Aristofan. Ovdje je Fidiija ovjekovječio svoje dlijeto, ispunivši kiparskim remek-djelima hramove bogova.

Budući da je već bila noć, putnici ne mogoše kročiti nogom izvan parobroda, niti vidjeti grada osim pod svjetlom ferala. U luci su ipak svi nabavili lijepe i slatke naranče, koje su po svojoj profinjenosti, onomu tko ima malo klasičnog obrazovanja, dozvale u pamet vrtove kralja Alkinoja, koji bijahu *non plus ultra* luksuza herojskih vremena, a zapravo su se sastojali od jednoga povrtnjaka i vinograda od nekoliko jugera.^h

Nakon tri sata stanke naš parobrod isplovi iz Krfa, i tu noć prođe Paksos, ostavivši s lijeva Santa Mauru, negdašnju Leukadu, u starom svijetu poznatu po svojoj hridini, s koje su se skakanjem izlagali opasnosti nesretnici, koje je neka suluda religija uvjeravala da će im u tim vodama ozdraviti srce.

Sutradan ujutro, ušavši u Fiskardski kanal, plovismo obalom Itake, domovine i kraljevstva Odisejeva. Prošavši Kefaloniju, koja nam ostajaše zdesna, stigismo pod Zakintos, i potom uđosmo u Arkadijski zaljev. Zatim plovismo duž južnoga Peeloponeza. – O nesretni peloponeški ratovi! S vama započinje propast Grčke. Nesretna Helado, kako je otišlo sve ono što je predstavljalo tvoju slavu! Što se dogodilo od stotinu slavni gradova koliko ih se brojilo na samom Peloponezu? O Grčka, nisi ništa drugo nego

samo ime. Od trenutka kad si izgubila svoju nezavisnost, umrla si za povijest. Pa ako si se nakon petnaest stoljeća ponovno pojavila na pozornici svijeta, to je, ajme!, samo zato jer je kopito otomanskoga konja došlo da te dovede do poniženja, kojemu je stala na kraj tek pobjeda kod Navarina.¹

Prošavši rt Matapan, i ostavivši na stanovitoj udaljenosti Venerinu Kiteru, *Vorwärts* se zaokrenuo prema Kandiji^l. Već se osjećala toplina istočnih valova; ali se pojačavao vjetar. Malo sam patio od morske bolesti, pa nisam stoga imao volje jesti; niti samo noću mogao mirno otpočinuti. Uzalud samo se prisiljavao da što god čitam ili pišem; a koji put sam jedva uspijevaio izmoltiti brevijar. Ipak, nisam baš bio nestrpljiv da što prije stignem na cilj putovanja; čak mi, što se može činiti nevjerojatnim, nije bilo dosadno.

Stigavši do Kandije, kraljice egejskih otoka, dugo smo plovili duž njezine obale. U njezinu središtu ukazivala se veličanstvena snijegom pokrivena planina Ida, na kojoj su Jupitera othranili Koribanti, a dojila ga koza Amaltea.

Kandija je *Kreta* starih Grka. I ona je imala slavnu prošlost. Minosov genij uzdigao ju je na takav stupanj moći i napretka, da joj povijest daje blistavo mjesto među državama staroga svijeta. Ali, izgubila je sve, pa čak i svoje prvotno ime.

Ploveći duž Kandije, više od svega dolazio mi je u pamet veliki lik sv. Pavla. Nakon svoga prvoga putovanja iz Rima,^k vrativši se na Istok, donio je na ovaj otok svjetlo evanđelja i udarivši na njemu temelje Crkve, povjerio ju je svomu dragom učeniku Titu. Nekoliko godina poslije, vođen kao uznik na jednoj aleksandrijskoj lađi koja je plovila prema Italiji, Pavao je ponovno vidio Kandiju, i prisilno joj ploveći uz obalu stiže do njezina istočnoga kraja, na mjesto koje se zvaše Dobro pristanište. Potom je pretkazao oluju, kojoj je lađa išla u susret, kad je, protivno njezovoj opomeni, satnik koji ga je čuvao, odredio da se isplovi iz Laseja.

Razgovarajući s kapetanom parobroda o sadašnjem stanju Krete, sjetih se izreke pjesnika Epimanida, koju navodi sv. Pavao: *Krećani uvijek lašci, opake zvijeri, trbusi dangubni*,¹ a on mi potvrđivaše da današnji Krećani nisu puno drukčiji od onih iz vremena velikog apostola.

Dok smo se udaljavali od Kandije, počeo nam je smetati *libeccio*^m, koji se pojačavao dotle da je bjesnio puna dvadeset četiri sata. Sredozemno more htjelo nam je biti manje naklono

od Jonskoga i Jadranskoga. Tijekom noći žestina vjetra razbila je kočnice kola, kojim se s palube upravlja kormilom; kapetan i čitava posada imali su puno posla. U takvim okolnostima mađarski Židov, kojega sam spomenuo, izgubio je svoje raspoloženje; štoviše, zbog velikoga straha, čitavu je noć stajao na palubi moleći – kako on reče – Boga. Sljedeće jutro došao nam je javiti kako smo čudom izbjegli brodolom. Ipak, gubitkom vremena od samo dva sata, živi i zdravi uđosmo u aleksandrijsku luku.

- ^a Na dnu stranice rukom je dopisana bilješka: *P. Antonio Marušić*.
- ^b Stara talijanska mjera za obujam. Upotrebljava se pretežno za grahovice i žito. Veličina stae razlikuje se od kraja do kraja. Najmanja je oko 20 litara, a Mletačka *staia* iznosila je oko 83 litre. Staia označava i posudu u u kojoj se drži dotična tvar kao npr. naš *varčak*.
- ^c U talijanskom tekstu stoji *5.000 colli*. *Collo* ovdje označava trasportno pakovanje različite prtljage, kontejner, ili kako smo preveli, vagon.
- ^d Jesu li oba Slavena bili Hrvati, ne znamo. Svakako je jedna od njih bio sam fra Ivan Marković, koje sebe talijanski naziva *Slavo*, što je u ono vrijeme uobičajeno ponajviše za Hrvate s kojima od svih Slavena Talijani imaju najviše povijesnih dodira.
- ^e Jedna tajnovita afera
- ^f Loch ili log uređaj je za mjerenje brzine plovidbe.
- ^g Do 1899. godine Božić se po julijanskom kalendaru slavio 6. siječnja. Budući da je po julijanskom kalendaru 1900. godina bila prijestupna, a po gregorijanskom razlika između dvaju kalendara narasla je tada s dvanaest na trinaest dana. Tako je Božić koji se po gregorijanskom kalendaru slavio 25. 12. 1899. po julijanskom kalendaru padao 6. siječnja, a Božić koji se slavio po gregorijanskom kalendaru 25. 12. 1900. pao je računajući po julijanskom kalendaru 7. siječnja 1901.
- ^h Mjera za površinu. 1 juger = 2519,9 m².
- ⁱ Bitka kod Navarina u sklopu grčke borbe za nezavisnost odigrala se 20. listopada 1827.
- ^j Kandija je mletačko ime za otok Kretu.
- ^k To putovanje nije povijesno. Treba vidjeti odakle Markoviću ovaj podatak.
- ^l Tit 1,12
- ^m Južni vjetar